

Konferencja naukowa „«Niemcy, w ręce wasze oddaję Polaków. Musimy ten naród wytępić»... Polityka germanizacyjna niemieckich władz okupacyjnych na Pomorzu Gdańskim 1939–1945”, Gdańsk, 25–26 października 2022 r.

Scientific conference “«Germany, I give Poles into your hands. We must exterminate this nation»...”. The Germanization policy of the German occupation authorities in Gdańsk Pomerania 1939–1945”, Gdańsk, October 25–26, 2022

DOI: 10.61027/2023/5/222226

Pod koniec października 2022 r. w Muzeum II Wojny Światowej w Gdańsku (MIIWŚ) zorganizowano ogólnopolską konferencję naukową pt. „«Niemcy, w ręce wasze oddaję Polaków. Musimy ten naród wytępić...». Polityka germanizacyjna niemieckich władz okupacyjnych na Pomorzu Gdańskim 1939–1945”. Oprócz gospodarzy wydarzenia jego współorganizatorami byli gdański oddział Instytutu Pamięci Narodowej (IPN) oraz Muzeum Stutthof w Sztutowie – Niemiecki Nazistowski Obóz Koncentracyjny i Zagłady (1939–1945). Przedsięwzięcie było częścią cyklu „Pomorze Gdańskie pod okupacją 1939–1945”. Przywołane w tytule konferencji złowieszcze słowa Alberta Forstera, gauleitera Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie, wypowiedziane na masowych wiecach już podczas

SPRAWOZDANIA

pierwszych dni II wojny światowej. Ich odbiorcami byli niemieccy mieszkańcy Pomorza, których tak mobilizowano do podejmowania wszelkich działań antypolskich, zgodnie z wytycznymi najwyższych przywódców III Rzeszy na czele z Adolfem Hitlerem. W założeniach niemieckich okupantów eksterminacja Polaków na Pomorzu Gdańskim miała mieć charakter zarówno systemowy – realizowany przez funkcjonariuszy zbrodniczego systemu, jak i oddolny – wypełniany przez zwykłych obywateli. Całkowita germanizacja Pomorza Gdańskiego, przy jednoczesnej – symbolicznej i dosłownej – eliminacji polskości, stała się celem i powinnością każdego Niemca zamieszkującego te ziemie. Pomorze Gdańskie wraz z obszarem Wolnego Miasta Gdańska już w pierwszych tygodniach II wojny światowej stały się miejscami kaźni dla tysięcy Polaków. Zgodnie ze zbrodniczymi założeniami niemieckich oprawców Polakom odbierano nie tylko życie, ale i godność. Zabijano ich strzałem w tył głowy i grzebano w anonimowych dołach, a później potajemnie palono ich ciała. Takie miejsca, jak: Stutthof, Piaśnica, Mniszek czy Szpęgawsk, są dobitnymi przykładami realizacji nazistowskiej polityki germanizacyjnej na Pomorzu, o których trzeba pamiętać. Mimo to zbrodnia pomorska z lat 1939–1940 i trwające niemal do końca wojny działania Niemców na tym terenie wciąż nie są w pełni zbadane. Można wręcz odnieść wrażenie, że tematy te nie zawsze zajmują należne miejsce w świadomości społecznej. Konferencja, która odbyła się w Gdańsku, jest jednym z kroków, by to zmienić.

We wstępnych wystąpieniach położono nacisk na znaczenie popularyzacji wiedzy o niemieckiej okupacji Pomorza Gdańskiego, ze szczególnym podkreśleniem zbrodni popełnionych na Polakach. Zebranych gości powitali dr Paweł Warot, dyrektor oddziału IPN w Gdańsku, dr hab. Grzegorz Berendt, dyrektor MIIWŚ, oraz Piotr Tarnowski, dyrektor Muzeum Stutthof. Jak podkreślił przedstawiciel IPN, temat niemieckich zbrodni jest ciągle aktualny, nie tylko jako spuścizna pamięci; warto mieć go na uwadze również w przypadku dyskusji o niemieckich reparacjach wobec Polski. Podczas pierwszej sesji dyskutowano na temat perspektyw politycznych i prawnych okupacji Pomorza. Słuchacze mogli poznać m.in. zagadnienia odnoszące się do nazistowskich sporów wobec polityki germanizacyjnej w Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie. Wystąpienie dr. Mateusza Maleszki (Oddziałowe Biuro Badań Historycznych [OBBH] IPN w Bydgoszczy) przybliżyło zbrodnicze teorie rasowe, które miały „usprawiedliwiać” brutalną germanizację na Pomorzu. Z kolei dr Tomasz Ceran (OBBH IPN w Bydgoszczy) zwrócił uwagę na niedostateczną reprezentację Pomorza Gdańskiego w historiografii okupacji niemieckiej w Polsce. Inne wystąpienia dotyczyły prób ujęcia statusu jednostki na ziemiach Pomorza Gdańskiego w latach 1939–1945 w zestawieniu ze stosunkami polsko-niemieckimi w dwudziestoleciu międzywojennym. Kolejny

wykład odnosił się do działalności Sądu Specjalnego w Gdańsku i osoby jego przewodniczącego.

W trakcie drugiej sesji głos zabrali pracownicy Muzeum Stutthof w Sztutowie – dr Marcin Owsiniński i dr Tomasz Gliniecki. Wystąpienie pierwszego z prelegentów nosiło tytuł *Lotnicze zdjęcia obozu Stutthof z czasów II wojny światowej*, a jego uzupełnieniem był pokaz w postaci prezentacji multimedialnej. Z kolei dr Gliniecki wygłosił referat poświęcony wspomnianemu obozowi, który w pierwszych miesiącach 1945 r. pełnił funkcję niemieckiego obozu przejściowego dla ludności cywilnej. Znaczącą rolę w tej perspektywie odegrały wspomnienia świadków funkcjonowania tego kompleksu.

Motywacje niemieckich oprawców w kontekście koncepcji genocydu na Pomorzu Gdańskim zaprezentowano w kolejnym z wystąpień. Z kolei dr hab. Grzegorz Bębnik (OBBH IPN w Katowicach) zreferował zagadnienie mieszkańców Pomorza Gdańskiego w niemieckich publikacjach gończych na początku II wojny światowej. Ostatni z wykładów, *Ludolf von Alvensleben – nieukarany kat Pomorza i Kujaw*, wygłosił dr Filip Gańczak (IPN w Warszawie). Prelegent przedstawił przekrojowo postać dowódcy Selbstschutzu, zwracając uwagę na brak odpowiedzialności karnej za jego zbrodnicze działania na Pomorzu. Niestety, przykład von Alvenslebena nie był odosobniony, jeśli chodzi o nierozliczenie przed sądem niemieckich zbrodniarzy wojennych. Podobnie jak wielu innych Niemców zbiegł on do Argentyny, gdzie zmarł w 1970 r.

Kolejny dzień konferencji otworzyła trzecia sesja, którą poświęcono różnorodnym perspektywom eksterminacji ludności na Pomorzu. Referat wprowadzający dotyczył polityki antyżydowskiej Niemców w Okręgu Rzeszy Gdańsk-Prusy Zachodnie. Do tematyki zbrodni pomorskiej po raz kolejny nawiązała dr Izabela Mazanowska (OBBH IPN w Bydgoszczy); tytuł jej wystąpienia brzmiał *Mniszek i inne miejsca straceń w powiecie świeckim jesienią 1939 r.* Referat odnosił się m.in. do najnowszych ustaleń dotyczących liczby ofiar egzekucji w takich miejscach, jak Grupa. Jak wykazała badaczka, w żadnym przypadku nie można uznać poczynionych dotąd ustaleń za zamknięte. Wiele szacunkowych danych dotyczących liczby ofiar wciąż wymaga dookreślenia. Z kolei prokurator Tomasz Jankowski (IPN w Gdańsku) zreferował jedną z ostatnich zbrodni niemieckich na Pomorzu podczas II wojny światowej, którą popełniono w Chojnicach w 1945 r. Podczas wystąpienia zaprezentowano dotychczasowe rezultaty badań i śledztwa w tej sprawie, które również wymagają dalszych prac. Sesję czwartą zamknęło wystąpienie Wojciecha Łukaszuna (MIIWŚ) poświęcone osobie Maksymiliana Kuffla – polskiego patriotę rozstrzelanego przez Niemców 27 października 1939 r. z powodu przynależności do Polskiego Związku Zachodniego. Ten jednostkowy, mało znany przykład

dramatu Polaka i jego rodziny jest egzemplifikacją losów tysięcy obywateli polskich na Pomorzu od września 1939 r.

Najboleśniejszym wymiarem niemieckiej okupacji Pomorza Gdańskiego były oczywiście straty ludzkie wśród Polaków. Nie można jednak zapomnieć o innych aspektach agresji III Rzeszy. Jednym z nich była rabunkowa gospodarka, która opierała się na zawłaszczaniu ruchomych i nieruchomych dóbr materialnych, pośrednio pogłębiając trudności w odbudowie zrujnowanego kraju po 1945 r. Temu zagadnieniu poświęcono kolejną sesję konferencji. Różnice gospodarcze między obszarami anektowanymi przez Niemców a Generalnym Gubernatorstwem przedstawił dr hab. Stanisław Meducki (Politechnika Świętokrzyska). Mateusz Kubicki (OBBH IPN w Gdańsku/Uniwersytet Gdański) przybliżył temat niemieckiej gospodarki okupacyjnej na Kociewiu. Natomiast dr Danuta Drywa (Muzeum Stutthof) zaprezentowała problem robotników przymusowych z Pomorza, którzy stali się więźniami niemieckiego obozu koncentracyjnego Stutthof. Wszystkie trzy wystąpienia były skoncentrowane na tematach, o których nie można zapominać, zwłaszcza w kontekście nierozliczonej odpowiedzialności Niemców za straty materialne wyrządzone Polsce podczas II wojny światowej.

Mimo bezwzględnej polityki okupacyjnej, w której wyniku zamordowano i uwięziono dziesiątki tysięcy Polaków, Niemcom nie udało się osiągnąć nadrzędnego celu – stłamszenia polskiego ducha oporu na Pomorzu. Najlepszym tego przykładem była działalność struktur Polskiego Państwa Podziemnego. Jest to obszerne, ważne zagadnienie, które wciąż stanowi sferę eksploracji badawczej dla historyków, nie tylko z Polski. I temu właśnie tematowi poświęcono cztery kolejne wystąpienia. Pierwsze z nich pt. *Konspiracja pomorska z lat 1939–1945. Specyfika, zasięg i najważniejsze kierunki działalności* przedstawił prof. Andrzej Gąsiorowski (Uniwersytet Gdański/Muzeum Stutthof), przybliżając wybrane przykłady działalności polskiego ruchu niepodległościowego. Z kolei dr Artur Jendrzejewski (Zespół Szkół Ogólnokształcących nr 1 w Pruszczu Gdańskim) zaprezentował ciekawe i mało znane przykłady oporu mieszkańców Kociewia wobec polityki germanizacyjnej w latach 1939–1945. Referat na temat akcji scaleniowej struktur konspiracyjnych na Pomorzu wygłosił dr hab. Piotr Niwiński (Uniwersytet Gdański/OBBH IPN w Gdańsku). Tę część konferencji zamknęło wystąpienie dr. Marka Szymaniaka (MIIWŚ), który poruszył temat ruchu oporu wobec nowego zagrożenia dla niepodległości Polski – komunizmu.

Ostatnia sesja dotyczyła konsekwencji społecznych niemieckiej okupacji na Pomorzu Gdańskim. Niedawna przeszłość wielu Polaków, w tym powiązania z niemiecką administracją okupacyjną, była wykorzystywana przez komunistyczne władze do własnych celów i przymuszenia do współpracy poszczególnych osób. W referacie *Niemiecka Lista Narodowościowa*.

Dramat ludności Pomorza prof. Bogdan Chrzanowski (Uniwersytet Gdański/Muzeum Stutthof) podkreślił dylematy moralne i zmagania osób, które z różnych powodów musiały podpisać ten dokument, i wynikające z tego późniejsze problemy. Interesujące zagadnienie zaprezentował dr Jan Hlebowicz (OBBH IPN w Gdańsku). W swoim referacie opisał przypadki duchownych rzymskokatolickich, którzy figurowali na liście DVL; aparat komunistycznego terroru instrumentalnie wykorzystywał to m.in. w procesie tworzenia ruchu tzw. księży patriotów w województwie gdańskim w latach 1945–1956.

W dyskusji wieńczącej całe wydarzenie podkreślono, że trudno mówić o wyczerpaniu tematu w ciągu minionych dwóch dni konferencyjnych. Przedstawiciele IPN, MIIWŚ i Muzeum Stutthof zgodnie przyznali, że istnieje potrzeba zorganizowania dalszych konferencji i debat na temat niemieckiej okupacji Pomorza w latach 1939–1945.

Podsumowując konferencję, trzeba podkreślić, że na uwagę zasługuje wielopłaszczyznowe ujęcie trudnego tematu. Podczas 2 dni jej trwania można było wysłuchać 25 referatów, które przyporządkowano do 6 różnych sesji tematycznych. Nie pominięto kluczowych kwestii, jak zbrodnia pomorska, eksterminacja narodu polskiego czy antyniemiecki i antysowiecki ruch oporu na Pomorzu. Uwagę przykuwało również spektrum zagadnień, które nie zawsze zajmują należną pozycję w historiografii II wojny światowej, jak społeczno-gospodarcze skutki działań okupantów czy zagadnienia prawne dotyczące działań administracyjnych okupantów. Swoją wiedzę i doświadczeniem podzieliło się z uczestnikami konferencji ponad 20 badaczy reprezentujących różne ośrodki w całym kraju. Ta mnogość perspektyw była cennym walorem relacjonowanego wydarzenia.

Ze zrozumiałych względów wypada zgodzić się z prelegentami i współorganizatorami konferencji, że przedstawiony zakres zagadnień – mimo szczegółowej formy i wielu celnych konkluzji – z całą pewnością nie wyczerpał tematyki okupacji niemieckiej na Pomorzu. W wielu przypadkach można było mówić o inspiracjach i przyczynkach do dalszych badań, które będą trwać przez kolejne dziesięciolecia. Natomiast nie ulega wątpliwości, że konferencja była bardzo wartościowym wydarzeniem o charakterze naukowym. Ważny jest też jej wymiar edukacyjny, a poruszane kwestie powinny znaleźć jak najszerszy oddźwięk społeczny.

Ze zrozumiałych względów wypada zgodzić się z prelegentami i współorganizatorami konferencji, że przedstawiony zakres zagadnień – mimo szczegółowej formy i wielu celnych konkluzji – z całą pewnością nie wyczerpał tematyki okupacji niemieckiej na Pomorzu.
